

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ МАЙБУТНІХ ХУДОЖНИКІВ-ПЕДАГОГІВ НА ПРИКЛАДІ ГОНЧАРСТВА

Лариса КУЛІНІЧ (Кіровоград, Україна)

У статті порушуються питання пошуку шляхів формування пізнавального інтересу, активізації творчої науково-пошукової діяльності майбутніх вчителів образотворчого мистецтва на прикладі вивчення народного гончарства Кіровоградщини.

Ключові слова: *народне мистецтво, гончарство, науково-пошукова діяльність, пізнавальний інтерес, вчитель образотворчого мистецтва.*

В статье затрагиваются вопросы поиска путей формирования познавательного интереса, активизации творческой научно-поисковой деятельности будущих учителей изобразительного искусства на примере изучения народного гончарства Кировоградской области.

Ключевые слова: *народное искусство, гончарство, научно-поисковая деятельность, познавательный интерес, учитель изобразительного искусства.*

Article addresses the issues of finding the ways to promote cognitive interest and activate creative scientific and research activities of prospective fine arts teachers using as example studying of Kirovograd folk pottery. An essential feature of the modern world civilization processes is globalization in

various spheres of social life. The processes of globalization in culture inevitably lead to certain loss of national and cultural identity of local groups and even individual nations. In contrast to this trend in society it is enhanced movement aimed at the preservation of national identity, the desire to perform researching and restoration of cultural and artistic values and traditions. So today it is relevant to study regional folk's art features and active involvement of students to creative scientific and research activity in this area. This question is especially important for Kirovograd region as the folk art has been poorly studied there. Positive results in enhancing of students' cognitive interest have been obtained during the researching of folk pottery in Tsvitne village. Positive outcome has been facilitated by the using of various forms of classroom and outside the classroom work.

Keywords: folk art, pottery, scientific and research activity, cognitive interest, fine arts teacher.

Постановка проблеми. Суттєвою ознакою сучасних світових цивілізаційних процесів є глобалізація в різних сферах суспільного життя. Процеси глобалізації в культурі невідворотно призводять до певних втрат національної і культурної самобутності локальних груп та, навіть, окремих народів. З іншого боку, на противагу такій тенденції, в суспільстві посилюється рух, спрямований на збереження національної ідентичності, прагнення вивчення і відновлення культурних та мистецьких цінностей, традицій. Тому на сучасному етапі розвитку суспільства актуальним є вивчення художніх особливостей регіонального народного мистецтва та активного залучення студентства до творчої науково-пошукової діяльності в означеній галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останнього десятиліття спостерігається посилена увага науковців до історичних та теоретичних аспектів вивчення професійного і народного українського мистецтва. Дослідженню і висвітленню актуальних мистецьких тенденцій в Україні ХХ століття у їх нерозривному зв'язку з найважливішими історичними подіями присвячена ґрунтовна праця Ореста Голубця «Мистецтво ХХ століття: український шлях» [1]. Проблеми вивчення та збереження культурної і мистецької спадщини українського народу знайшли своє відображення в численних працях відомих науковців, серед яких В.Личковах, М.Селівачов, І.Пошивайло, О.Пошивайло, Г.Івашків, Т.Косміна та інші.

Метою написання статті є з'ясування шляхів залучення майбутніх художників-педагогів до дослідження регіонального народного мистецтва, формування їх пізнавального інтересу на прикладі вивчення народного гончарства Кіровоградщини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стрімкий розвиток сучасних засобів зв'язку, активізація економічних відносин, зближення націй і розвиток міжнародного культурного співробітництва – це ознаки глобалізації, яка, на думку цілого ряду дослідників, намагається

знівелювати самобутні риси національних культур планети. Відтак під загрозою опиняються культурна самобутність місцевих груп, їх культурна спадщина, послуговування рідною мовою, практикування автентичних звичаїв та обрядів тощо [6]. Ситуація ж в Україні погіршувалася і через власні «внутрішні» проблеми. Протягом тривалого часу зневажливе ставлення до народної мистецької культури призвело до її поступового занепадання та зникання. З огляду на це, одним з важливих аспектів вивчення народного мистецтва є з'ясування художньо-стилістичних особливостей мистецтва окремих етнографічних регіонів. Протягом останніх десятиліть помітно посилився інтерес науковців щодо даної проблематики. Відомий дослідник Володимир Личковах відмічає, що сьогодні в українській естетики з'являється новий напрям естетичних досліджень, пов'язаний з регіональними вимірами національної культури. Висловлюється думка, що наразі постає проблема вибудовування концептуальної моделі «естетики регіону», від геокультурних вимірів природного і духовного ландшафту краю до енерго-інформаційних вимірів субетнічної образотворчості [5].

Питання вивчення художніх особливостей народного мистецтва Кіровоградщини особливо актуальне, оскільки є малодослідженим. Однією з причин такого становища є традиційно (ще з позаминулого століття) недбале ставлення державницьких установ та спільноти до народного мистецтва та його творців. Про наявність такої проблеми красномовно свідчить той факт, що в області немає жодного етнографічного музею і навіть відділу, при будь-якому іншому. Хоча, як виявилось в ході дослідження, завдяки збиральницькій роботі окремих ентузіастів, існує можливість комплектування унікальної збірки зразків народної вишивки, ткацтва, гончарства, ковальства, деревообробки майже всіх місцевостей Кіровоградщини. Втім цей спадок ще потребує наукового вивчення. Малодослідженими є, зокрема, місцеві народні гончарні промисли. Проте, ще на початку ХХ століття на Кіровоградщині діяли десятки гончарних осередків, незначна кількість з них існували до середини, а окремі майстри-гончарі працювали навіть у кінці ХХ століття. Прикметно, що на відносно невеликій території існували досить різні гончарні традиції. Найбільшим та найвідомішим таким гончарним центром було село Цвітне (стара назва – Цвітна) Олександрівського району. Гончарством займалися не лише в самому Цвітному, але й в кількох прилеглих селах, де поруч з місцевими гончарями працювали й гончарі з Цвітного в якості найманих робітників. Тому, коли в мистецтвознавчій літературі говориться про гончарне мистецтво Цвітного, слід розуміти, що йдеться про мистецтво цвітненських гончарних осередків. Гончарство Цвітного, в контексті дослідження гончарства Середньої Наддніпрянщини, в середині минулого століття вивчали відомі дослідники народного мистецтва Ю.Лашук [4], Л.Данченко [2, 3]. В історичному та етнографічному контексті досліджував специфіку

гончарних промислів села Цвітного О.Босий. Особливості декору гончарних виробів з Цвітного було відображено в дослідницьких роботах Г.Івашків. У червні 1995 року, досліджуючи сучасний стан і перспективи розвитку гончарного промислу Полтавщини, Кіровоградщини, Черкащини, в Цвітному працювала спільна етнографічна експедиція науковців Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному та Музею етнографії та художнього промислу (Львів).

Гончарство Цвітного зараз представлено в колекціях багатьох музеїв та приватних збірок. Так, зібрана ще на межі XIX – XX століть, колекція кераміки Цвітної зберігається у фондах Російського Етнографічного музею у Санкт-Петербурзі. Пізніше, гончарні вироби цвіт'ян знайшли своє місце в експозиціях та фондах Музею українського народного декоративного мистецтва, Українського центру народної культури «Музей Івана Гончара», Музею народної архітектури і побуту НАН України (м. Київ), Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (м. Львів) та інших.

Представлено гончарство Цвітного, хоча й не так широко, як воно на те заслуговує, і в музейних колекціях Кіровоградщини. Проте, здебільшого, такі експонати зберігаються в фондах музеїв, тому для пересічного глядача лишаються недоступними. Все вищезазначене пояснює труднощі, що виникають в ході вивчення місцевого народного мистецтва на художньо-графічному відділенні. Тому виникає потреба пошуку шляхів формування пізнавального інтересу, активізації творчої науково-пошукової діяльності майбутніх вчителів образотворчого мистецтва щодо вивчення місцевого народного мистецтва, зокрема гончарства. Позитивному результату сприяло використання різних форм аудиторної та не аудиторної роботи, міждисциплінарних зв'язків. Так, в межах проведення виїзної літньої плернерної практики, студенти першого курсу на екскурсіях в музеях і виставкових залах Полтави та Опішного познайомилися з мистецтвом кераміки, гончарства в цілому, та мистецтвом Полтавщини, зокрема. Студенти мали змогу побачити результати дбайливого, патріотичного ставлення до власних культурних надбань полтавчан, (чого нажалі, не можемо спостерігати в Кіровограді). Емоційний відгук з боку студентів проявився у висловленому бажанні зайнятися гончарюванням по поверненню додому, та у виникненні цілого ряду питань щодо художньо-стилістичних, регіональних особливостей народного гончарства Кіровоградщини. Таким чином проведені заходи сприяли певною мірою формуванню пізнавального інтересу студентів, що в свою чергу створило необхідні умови для подальшого свідомого вивчення питання. Згодом, отримані студентами початкові знання щодо форм гончарного посуду, на другому курсі були актуалізовані та доповнені в ході роботи над академічними постановками натюрмортів на заняттях з живопису. Звісно,

що при виконанні академічного живописного натюрморту вирішуються класичні академічні завдання щодо композиції, колориту, передачі освітлення, фактури, плановості, техніки виконання тощо. Проте, предмети, які складають основу натурного фонду, і з яких часто складається натурна постановка, здебільшого є саме зразками місцевого народного мистецтва і несуть в собі риси саме місцевих традицій, зокрема, гончарських. Тому виразні характеристики форм окремих гончарних виробів, їх приналежність до певного гончарного осередку не залишаються не поміченими. Більше можливостей щодо вивчення традицій місцевого гончарства існує в ході вивчення студентами навчального курсу кераміки. Так в межах навчальної програми можуть виконуватися завдання, спрямовані на вивчення та творчу інтерпретацію зразків народного гончарства. Це можуть бути як об'ємні та об'ємно-просторові композиції, так і рельєфні та площинні за мотивами розписів тощо.

Іншим, перспективним щодо активізації творчої науково-пошукової діяльності студентів, видом не аудиторної роботи вважаємо спільну з викладачами, художниками, музейними працівниками, колекціонерами виставкову діяльність. Так окремі студенти другого та п'ятого курсів художньо-графічного відділення були залучені до участі у підготовці предметів до експонування, оформленні фотоматеріалів, формуванні та композиційній побудові експозиції виставки історичного гончарства Цвітного. Захід відбувся в межах спільного проекту Кіровоградської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Д.Чижевського та кафедри образотворчого мистецтва та дизайну КДПУ імені В.Винниченка у березні-квітні 2014 року. Пропонована глядачеві виставка історичного гончарства Цвітного мала на меті збір і фіксацію всіх доступних наявних предметів в місцевих колекціях за для можливості якомога повнішого огляду і висвітлення художньо-стилістичних та технологічних особливостей виробів гончарних осередків Цвітного в їх історичному розвитку. В експозиції представлено гончарний посуд, фігурний посуд, декоративну керамічну скульптуру з колекцій Кіровоградського обласного художнього музею, Кіровоградського обласного краєзнавчого музею, Олександрівського районного краєзнавчого музею, а також предмети з приватних колекцій збирачів та поціновувачів народного мистецтва. Збираючи зараз по крихтам інформацію про місцеве гончарство, і окремі, здебільшого вже пошкоджені часом та неналежними умовами зберігання, вироби, важко уявити, що не так давно в Цвітній виробляли стільки посуду, що заповненими залізничними вагонами зі станції Цибулеве, відправляли продукцію на Одесу та в інші місцевості. Натомість, так само вагонами, отримували для роботи (і використовували!) свинець, пізніше фріту, та інші складники для поливи. Нажаль, час неблаганний. Те, що колись було таким звичним і буденним, стало музейною рідкістю. Тоді в Цвітній виготовляли надзвичайно широкий асортимент простого і полив'яного

посуду, який вирізнявся гарними пропорціями, майстерністю виконання та якістю. Завдяки якості місцевих глин та майстерності гончарів, в Цвітній виготовляли посуд великого розміру, як от чотиривідерні макітри або сипанки, висотою біля 75 сантиметрів. Виготовляли в Цвітній також багато фігурного посуду та декоративної скульптури. Робили й іграшки. На виставці досить широко представлено розмаїття форм традиційного гончарного кухонного та столового посуду, серед яких горщики, глечики, слоїки, риночки, миски, баняки, тикви, баньки, макітри, бинчики, чашки та інші.

Внаслідок свого географічного розташування на межі степу та лісостепу, гончарні осередки Цвітного належать до, надзвичайно цікавого в етнографічному і мистецтвознавчому аспектах, порубіжному регіону. За характером форми (класифікація Л.Данченко), традиційний посуд Цвітної належить до південної (черкаської) групи [2, с. 3]. Глечики мають низько посажену найширшу частину та заокруглений низ. Плічка глечиків, плавно звужуючись, поступово переходять у досить широку конічну шийку. Горщики, тикви та баняки мають опуклі боки та гарний наповнений силует. Миски в Цвітній, зазвичай, невисокі, мають діаметр дна більший за висоту, проте стінки мають як конічну, так і заокруглену форму. Але, зустрічаються предмети, що мають риси, притаманні виробам північної (київської) групи. Так окремі глеки та баняки можуть мати, більш характерні для північної групи, конічну нижню частину з рівними стінками, або вище підняту найширшу частину, або більш чітко виражений перехід між плічками і шийкою, або менш розхилені, чи навіть зовсім прямі вінця тощо. Вироби майстрів, які працювали в межах домашнього виробництва, успадковуючи родинні традиції, відрізняються окремими ознаками, як от форма вінець, силует, пропорційні співвідношення між частинами виробу, ступінь звуження чи розширення шийки, вінець тощо. Проте, незважаючи на окремі відмінності і особливості, кераміка Цвітного має багато своєрідних рис, які виокремлюють її серед інших локальних традицій. Певні зміни відбувалися протягом часу і у технології декорування виробів. Давніші вироби були не полив'яними, без оздоблення, або декоровані риторованим малюнком у вигляді ряду прямих смуг або поєднаних з хвилястими лініями, виконаними на гончарному крузі, і розміщеними, переважно, на плічках глечиків, слоїків, під вінцями макітер. Подібні малюнки виконували також технікою описки коричневою або червоною глиною. Ці давні мотиви збереглися в прикрашанні гончарних виробів аж до середини XX століття, поки ще існувало кустарне виробництво. У XIX столітті в Цвітній виготовляли багато полив'яного та крайкованого посуду. В цей період в інших гончарних осередках регіону, та України в цілому, найвищого розквіту набуває поліхромний підполів'яний розпис посуду, проте в Цвітній майстри лишалися вірними давнім традиціям і не поспішали вводити нові

варіанти оздоблення. Ймовірно, так сталося через досить високу конкурентоспроможність гончарних виробів з Цвітної, великий асортимент видів, форм та розмірів посуду, якість виробів, можливість виконання замовлень на виготовлення нетрадиційних форм виробів. Полива ж підвищувала якість виробів та підкреслювала вишуканість форми. Використовували свинцеву прозору безбарвну поливу, яка через особливий хімічний склад місцевих глин, після випалу набувала жовтуватого відтінку. Яскравий насичений жовтий колір поливи отримували, додаючи до прозорої поливи трохи місцевої глини «огирянки». Для отримання зеленої та коричневої поливи, прозору поливу забарвлювали окислами міді або заліза відповідно. Полива також гарно проявляла скромне ритоване оздоблення виробів [7].

В різні роки в Цвітній працювали як окремі майстри, так і цілі гончарські родини, серед них Іван та Григорій Суржко, Купріян, Дмитро, Оксана, Олександра Комар, Марко та Василь Кучеренко, Марко та Агей Койди, родини Левицькі, Хлівицькі, Пономаренки, Слісаренки, Лехані, Малини, Кабак, Бабич, Білоус, Головка, Гончаренки, Свороби, та багато інших.

В межах виставки проводилися також зустрічі, бесіди, круглі столи з студентами, науковцями, музейними працівниками, приватними колекціонерами, представниками преси. В експозицію виставки було включено творчі роботи студентів. Саме активне залучення студентів на всіх етапах підготовки та проведення надало можливість виставці історичного гончарства Цвітного стати не лише розважально-пізнавальним, а й навчальним, освітнім заходом.

Висновки. Отже, народне мистецтво Кіровоградщини, яке має давні глибокі традиції, самобутні художньо-стилістичні риси заслуговує на уважне фахове дослідження та вивчення в вищих та середніх закладах освіти. Формування ж пізнавального інтересу щодо народного мистецтва, активізація творчої науково-пошукової діяльності студентів значною мірою залежить від пошуку і використання адекватних видів аудиторної та не аудиторної роботи, які б допомагали створювати сприятливу атмосферу для індивідуальних роздумів, плідного діалогу, творчої самореалізації, ефективного «засвоєння» культурної та мистецької спадщини.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Голубець О.М. Мистецтво ХХ століття: український шлях. – Львів: Колір ПРО, 2012. – 200 с.: іл.
2. Данченко Л.С. Народна кераміка Наддніпрянщини / Л.С.Данченко – К.: Мистецтво, 1968. – 143 с.
3. Данченко Л.С. Народна кераміка Середнього Подніпров'я / Л.С.Данченко – К.: Мистецтво, 1974. – 192 с.
4. Лашук Ю.П. Українські гончарі / Ю.П.Лашук. – К., 1968. – 40 с.
5. Личкова В. Регіоніка в сучасній українській естетиці // Актуальне народне: Інтерпретації традиційної культури. Матеріали II Ювілейних Гончарівських читань

/Упор. І наук. Ред. І.Пошивайло. – К.: НЦНК «Музей Івана Гончара», 2011. – 464 с.: іл.

6. Пошивайло І. Інтерпретація культурної спадщини в музеях (досвід США для України) // Актуальне народне: Інтерпретації традиційної культури. Матеріали II Ювілейних Гончарівських читань / Упор. І наук. Ред. І.Пошивайло. – К.: НЦНК «Музей Івана Гончара», 2011. – С. 335-350.
7. Цвітне. Гончарство: Альбом-каталог / Авт.-упоряд. Л.О.Кулініч. – Кіровоград: КДПУ ім. В.Винниченка, 2014. – 36 с.: іл.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кулініч Людмила Олександрівна – старший викладач кафедри хореографічних дисциплін, образотворчого мистецтва та дизайну мистецького факультету Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: формування пізнавального інтересу майбутніх педагогів-художників.